

sinecine kitaplığı > book reviews

TÜRKİYE'DE BELGESEL SİNEMA LİTERATÜRÜ ÜZERİNE:

BELGE FİLM'DEN BELGESELE

Hakan Erkılıç

Mersin Üniversitesi
İletişim Fakültesi

Öz

Bu çalışma ilk etapta “belgesel sinema” kavramının Türkiye’de tarih içindeki farklı kullanımlarını inceliyor. Kavram ve tanımlama önemli, çünkü biçime, estetiğe, anlatıya, tarza ve yaratıma vurgu yapıyor; bizim alana bakış açımızı sergiliyor. Günümüzde sinema kitapları yayıncılığına paralel olarak belgesel sinema üzerine telif ve çeviri kitapların yayımı da artmaktadır. Bu çalışma Türkiye’de yayımlanan belgesel sinemaya dair kitapları kendi içinde sınıflayarak incelemektedir.

On The Literature of Documentary Film in Turkey: From Film as Document to Documentary Film

Abstract

This study first examines the different uses of the “documentary film” concept in Turkey. Concepts and definitions are important because they emphasize form, aesthetics, narrative, style and creation, and in doing so, they also present our perspectives on the subject. Today, in parallel with the publishing of film books in Turkey, the number of publications of original and translated works on documentary film has also increased. This study examines the books written on documentary film and published in Turkey by classifying them in themselves.

Belgesel sinema, yaşadığımız birbirinden farklı sorunlara ve geçmişimizde yüzleşmekten kaçtığımız konulara ışık tutuyor. Belgeselin bu tavrı, belgesel sinemayı belki hiç olmadığı kadar günümüzde önemli ve güncel kılıyor. Finansman sorunlarına rağmen gelişen dijital teknolojiyle birlikte birbirinden farklı anlatım ve tarzlarla üretimi artırıyor. Festivallerin önemli gösterim mecraları olmalarına karşın son yıllardaki gösterim ve sansür sorunları ile buna karşı verilen mücadele belgesel sinemayı gündemde tutuyor. Belgesel sinemanın üretim alanındaki hareketliliğini yayımcılık alanında da görebiliyoruz. Sinema kitaplığının nicel olarak artışı (niteliği ayrıca tartışmak gerekiyor) belgesel sinema kitaplarına da yansıyor.

Literatür taramasına geçmeden önce belgesel sinema kavramlaştırılmasına tarihsel olarak bakmakta fayda var. Sinemanın başlangıç serüveni, Türkiye’de ister Manaki Kardeşler’den isterse Fuat Uzkınay’dan başlatılsın belge filmlere dayanır. Belki de bu yüzden uzunca bir süre belgesel sinema, belge filmciliği olarak ifade edilir. Grierson’ın Flaherty’nin *Moana* (1926) filmi için yazdığı eleştiride ilk kez kullandığı “documentary” kavramı, Türkiye’de önce “belge” sözcüğü ile karşılanıyor: “belge sinemacılığı”, “belge filmleri”, “belge sinemacılarımız” gibi ifadeler kullanılıyor. Fransızca’daki “documentarie” veya İngilizce’deki “documentary” “document” sözcüğünün karşılığı olan “belge” şeklinde çevriliyor. Zahir Güvemli (1960:144) *Sinema Tarihi* kitabında “documentaire” kavramını Türkçeye belge filmciliği olarak çeviriyor. Güvemli’nin çalışmasında şu cümle geçiyor: “‘Documentaire’ denilen ve insana, tarihe, tabiata ait herşeyi olduğu şekilde fotoğrafla, sinemayla tespit etmek maksadını güden belge filmciliği Lumière Kardeşler’in operatörleri tarafından kuruldu”. Evet, Lumiere Kardeşlerin çektiği filmler bir belge niteliğinde, ama Flaherty’le başlayan süreç kurmaca sinema dışında yeni bir tarz, anlatı olarak karşımıza çıkıyor ve genel olarak kurgusal olmayan filmleri ifade ediyor. Oysa Türkiye’de uzunca bir süre “belge filmciliği” kavramının kullanımı tercih ediliyor. Özön’ün *Sinema Uygulayım-Sanatı-Tarihi* (1985) kitabının öncülü olarak kabul edebileceğimiz 1964 tarihli *Sinema El Kitabı*’nda belgesel sinema, sinema tarihi bölümünde belge film olarak yer alır. Özön, *Sinema Uygulayımı-Sanatı-Tarihi* adlı kitabında Flaherty’den bahsederken belge film, Jean Rouch ve diğer Cinema Verite’cilerden bahsederken belgesel sinemayı kullanıyor. Özellikle 60’lı yıllardaki metinlerde belge filmciliği, belgeseli anlatan önemli bir kavram oluyor. *Yeni Sinema, Yedinci Sanat* dergilerinde de belgesele, belge filmciliği olarak yer veriliyor. *Yeni Sinema* dergisinin 1967 yılına ait 10/11 sayısında Scognamillo (1967: 38-40), “Türkiye’de belge filmi çalışmaları” adlı derlemesinde Uzkınay’dan başlayarak o yıla kadar yapılan filmleri değerlendiriyor. Oysa yine aynı sayıda Ziya Metin “Belge Film Yönetmenlerimiz” adlı yazısında hem belgesel

kavramını hem de belge filmi kavramını birlikte kullanıyor ve ayrımlarına da dikkat çekiyor. “Bir de belge filmi yönetmeniyle, aktüaliteciler arasında ayırım yapmadık. Oysa vardır ayırım. Belgesel filmde estetik kaygılar ve yaratıcılık ağır basar. Bu da en önemli noktadır” (1967, s. 41-42). 60’ların sonunda belge çekimleri ile belgesel yapımlar arasında farklar oluşmaya başlamasına rağmen belge filmi ve belgesel kavramları birarada kullanılıyor. Türk Dil Kurumu’nun günümüz içinde hala önemi koruyan *Türk Dili Dergisi Sinema Özel Sayısı*’nda (1968) belgesel sinema, Flaherty’den Grierson’a, Paul Rotha’dan Joris Ivens’a, Vertov’dan Jean Rouch’a ait yazılarda belge filmciliği olarak ifade ediliyor. 1974 tarihli *Yedinci Sanat* adlı sinema dergisinin 13. sayısında Belge sineması başlığı altında “İngiliz Belge sineması okulu ve John Grierson’la son konuşma” başlığı altında bir söyleşiye yer veriliyor. Söyleşinin başında yer alan açıklamada “bu sayıdan başlayarak dünyadaki belge sineması akımları ve sinemacıları üstüne yazı dizileri yayımlanacaktır” ifadesine yer alıyor. Engin Ayça’nın Grierson ve İngiliz belgesel okulunu anlatan derlemesinden sonra söyleşiye yer veriliyor. *Gerçek Sinema* dergisi, 1975 yılı sayı 12’de Vertov’un (Vertof olarak yazılmış) yazılarına yer verirken belgesel kavramını kullanıyor. Özön TDK yayımı olan *Sinema ve Televizyon Terimleri Sözlüğü*’nde (1981) belgesel kavramını kullanır. Yine Özön’ün *Sinema Televizyon, Video, Bilgisayarlı Sinema Sözlüğü* (2000) adını alan eserinde “belgelik”, “belgelik film”, “belgesel”, “belgesel film” ayrımlarını kuruyor. Türkçe’de sözcük seçimleri ve kullanımlarındaki değişime bağlı olarak sel/sal eklerinin kullanımını ve Türkçe dilbilgisi kurallarına uygunluğunu dilbilimcilere bırakarak, belge film ile belgesel ayrımının yapılmış olmasını ve belgeselin 70’li yılların ortalarından itibaren ve özellikle 80’li yıllarda kavram olarak yerleşmeye başladığını belirtebiliriz. Kavram ve tanımlama önemli, çünkü biçime, estetiğe, anlatıya, tarza ve yaratıma vurgu yapıyor; bizim alana bakış açımızı sergiliyor.

Belgesel üzerine kitaplarında 80’li yılların ortalarında yayımlanmaya başladığını görüyoruz. Türkçe literatüre bakıldığında kitapları şöyle kategorize etmek mümkün gibi görünüyor. Birinci grupta tanımlama ve tarihsel gelişimi ele alan çalışmalar, ikinci grupta daha çok yapım pratiğine eğilen çalışmalar, üçüncü grupta yönetmenler ve film çözümlenmeleri, dördüncü grupta belgeseli daha kuramsal bir çerçevede değerlendiren çalışmalar ve beşinci grupta da genel olarak sinema kitapları içinde belgesel bölümlerine yer veren kitaplar. Bu kategorilerden özellikle birinci ve ikinci gruptaki çalışmaların birbirlerini içerdiklerini görüyoruz.

Tanımlama ve tarihsel gelişim: Türkiye’de belgesel sinema kitaplarına baktığımızda öncü metin olarak Bilgin Adalı’nın *Belgesel Sinema* (1986) adlı kitabını görürüz. Belgesel sinema üzerine Türkiye’de yayımlanan bu ilk kitapta Adalı, belgesel sinemanın doğuşunu, tarihsel gelişimini, İngiliz Belgesel Okulu ve Türkiye’deki belgesel sinemanın gelişim seyrini anlatır. Adalı’nın kitabı kendinden sonra gelecek belgesel kitapları içinde bir izlek oluşturur. Simten Gündeş’in (1998; ilk baskı 1991 Der Yayınları) *Belgesel Filmin Yapısal Gelişimi Türkiye’ye Yansımaları* kitabı Adalı’nın izini sürer. Sedat Cereci’nin (1997) *Belgesel Film* kitabı, belgesel sinemanın tanımlamasını ve tarihsel gelişimini anlattıktan sonra diğer kitaplardan farklı olarak belgesel sinemada tartışmalı bir konu olan senaryo üzerine yoğunlaşır. Kurmaca film senaryo yazımından farklılığını belirterek belgesel film için senaryo yazım teknik ve aşamalarını ele alır. Bu üç kitabın yazarlarının da akademisyen oluşu, akademinin bu tarihlerde belgesel sinemaya olan ilgisini gösterir. Gündeş ve Cereci’nin çalışmaları aynı zamanda doktora tezleridir. Ünlü yönetmen Paul Rotha’nın (2000; ilk baskı... Sistem Yayıncılık) *Belgesel Sinema* kitabı, tanımlama, tarihsel gelişim ve yapım özelliklerini ele alır. Füsun Balkaya, *Türkiye’de Belgesel Film Çalışmaları* (1993) adlı kitabında ülkemizde o döneme kadar yapılan belgesel filmlerin künyesini çıkarırken özellikle Suha Arın, Güner Sarıoğlu ve Arif Keskiner’in yapımları üzerine eğilir ve örnek bir çözümleme olarak *Urartu’nun İki Mevsimi* (Suha Arın, 1977) adlı belgesel filmini çözümler. Nezh Başgelen’in (2002) 50’lerden 2000’lere Türkiye’de arkeoloji üzerine yapılan belgesel filmlerin kronolojik derlemesini içeren *Türkiye’de Belgesel Sinema ve Arkeoloji* adlı çalışmasını da bu bağlamda anmak gerekir. A. Filiz Susar da *Türkiye’de Belgesel Sinemacılar* (2004) adlı kitabında 91 yönetmen üzerinden belgesel sinemacıların profilini çıkarır. Sahadan yönetmenlerle yapılan anket çalışması sonucu yönetmenlerin belgesel sinemayı nasıl gördükleri, sorunlarını nasıl tanımladıkları ele alınır. Kitap bu çerçevesi ile diğer eserlerden ayrılır.

Belgesel yapımına odaklanan kitaplar: Tobias’ın (2007) *Belgesel Film Yapım Sanatı* kitabı, belgeselin dünyada yeniden ilgi gördüğü dönemde belgesel sinemacılar üzerinden deneyim aktarması ve görüş paylaşımı sağlar. Glynne’nin (2011) *Belgeseller* kitabı tamamen belgesel yapımına odaklanmakta, yapım, gösterim, dağıtım pratiklerinin nasıl geliştiğini açıklamaktadır.

Belgesel sinemaya kuramsal yaklaşımlar: Vlada Petric (2000) *Dziga Vertov: Sinemada Konstruktivizm* adlı kitabında Vertov’un sinema anlayışını Rus avangart hareket ve konstruktivist gelenek üzerinden ele alır ve *Kameralı Bir Adam* filmini tematik - biçimsel yapı açısından çözümler. Sovyet Devrim Sineması’nın ve belgesel sinemanın önemli ismi Dziga Vertov’un yazılarını,

konuşmalarını ve notlarını içeren *Sine-Göz* (2007), Vertov'un kuramını ve belgesel sinema yaklaşımını birincil kaynaktan okuyucuya sunar. Uğur Kutay, *Gerçeği Öldüren Kamera* (2009) adlı kitabında belgesel sinemanın gerçeklik sorununu tartışırken, gerçek -hakikat kavramlarıyla anılan belgesel sinemanın gerçekliği üzerine kuşkuları felsefi bir düzlemde sorgular ve bu bağlamda *Kameralı Bir Adam* (Vertov, 1929) ile *Bir Yaz Günceci* (Rouch & Morin, 1961) filmlerinin çözümlemesini yapar. Özgür İpek'in *Tanıklıklar Sineması* (2015), genç akademisyenlerin ağırlıklı olarak lisansüstü tezlerinden oluşturdukları ve belgesel sinemayı biçimsel farklılıklar, temsiliyet ve gerçeklik sorunu gibi konular etrafından tartışan makaleler toplamıdır. Routledge yayınevinin Sinema el kitapları/başvuru serisinde yer alan ve ele alınan konuyu giriş seviyesinde ancak kapsamlı bir şekilde inceleyen Dave Saunders'ın *Belgesel* (2014) kitabı, belgesel sinemanın önemli tarihsel yapımlarını arka plan oluşturarak belgeseli anlam, biçim, form/tarz, yapı, yapım, dağıtım, gösterim pratikleri, teknolojik değişim ve bunun etkilerini ele alarak eleştirel bir bakış geliştirmeye çalışıyor. Kitap, sıklıkla sorulan bir soruyla başlar: "Nedir öyleyse belgesel?" Kitap bu sorunun yanıtını, tarihsel açıklamalar ve yaklaşımları verdikten sonra okuyucuya bırakır. Asuman Susam *Toplumsal Bellek ve Belgesel Sinema* (2015) adlı kitabında belgesel sinemanın bellek, toplum ve tarih ilişkisi üzerinden alternatif bir tarih oluşturabilir mi sorusuna yanıt arar.

Yönetmen biyografileri ve film çözümlemeleri: Bu konuda Berrin Avcı Çölgeçen iki kitabıyla dikkat çekmektedir. İlki, kültür dünyamızın önemli bir aksını oluşturan ve Türkiye'de ilk belgesel çalışmalarını başlatan ekibin içinde yer alan Sabahattin Eyüboğlu'nu belgesel sinemacı kimliğiyle ele alan *Belgesel Sinemacı Yönüyle Sabahattin Eyüboğlu* (1999) kitabıdır. Eyüboğlu'nun filmlerinin topluca değerlendirildiği kitap hem belgesel sinemamızın kurumsallaşma çabalarını hem de entelektüel kimliğiyle Eyüboğlu'nun belgesel sinemaya katkısını sergilemektedir. Avcı Çölgeçen'in ikinci çalışması ise *Yaşamı ve Belgeselleriyle Suha Arın*'dır (2006). Türkiye'de belgesel sinemanın yerleşmesi, kanıksanması, eğitim alanında yer bulması, yeni-genç belgeselcilerin yetişmesi konularında Suha Arın önemli bir ad olarak belirir. Suha Arın hayattayken başlayan ve uzun süreli bir çalışma sonucunda ortaya çıkan kitap, ülkemizde bir yönetmeni biyografik olarak inceleyen ender yayınlardan biridir. Hans Schoots'un *Tehlikeli Yaşamak* (2008) kitabı, belgesel sinemanın en önemli yönetmenlerinden biri olan Joris Ivens biyografisidir. Akademik ve uygulayımçı kimliğiyle belgesel alanında birçok ürün veren, genç akademisyenlerin yetişmesini teşvik eden Nazmi Ulutak'ın *Robert J. Flaherty ve Kuzeyli Nanook* (2003) adlı kitabı, belgesel sinemanın öncü yönetmeni Flaherty'nin *Kuzeyli Nanook* (1922) filminin çözümlemesini içerir.

Bu kitap tamamı belgesel bir filmin çözümlemesine odaklanan tek çalışmadır.

Sinema kitapları içinde belgesel sinema bölümlerini içeren kitaplar: Nowell-Smith'in (2003) ve Teksoy'un (2005) sinema tarihi kitaplarında belgesel sinema üzerine önemli tarihsel bilgilere yer verilir. Alim Şerif Onaran *Türk Sinema Tarihi* (1994, 1995) kitabında kurmaca öykülü filmlerin yanı sıra belgesel yapımlardan da söz eder. Yalnız onun da kavram açısından tercihi "belge filmi"dir. Türkiye'de sinema tarihi yazımında genellikle kurmaca uzun metraj filmler ve yönetmenleri üzerine odaklanılır. Onaran'ın sinema tarihi yazımında belgesel ve canlandırma sinemasına yer vermesi yazarı diğerlerinden ayırır. Roy Armes *Sinema ve Gerçeklik* (2011) adlı kitabında sinema da imge ve gerçeklik ilişkisini sorgularken Flaherty ve Vertov'u da inceler. Buckland (2013) *Sinemayı Anlamak* adlı kitabında belgesel bölümünde Bill Nichols'ın belgeselde saptığı tarzları açıklar. Brodwell ve Thompson'ın hemen hemen sinema eğitimi verilen her okulda temel başucu kitabı olan *Film Sanatı*'nda (2012) belgesel sinema, belgesel nedir? Türleri, kurmacayla arasındaki farklar, biçimler ve retorik biçim başlıklarıyla ele alır ve eleştirel analiz örnekleri içinde *Kameralı Bir Adam* (Dziga Vertov, 1929) ve *The Thin Blue Line* (Errol Morris, 1988) filmlerine yer verirler. Sinemada yapım üzerine odaklanan kitaplardan Barnwell'in (2011) *Film Yapımının Temelleri* ve Worthington'ın (2011) *Yapım* kitapları belgesel için yapım planlaması, öneri hazırlama, yapım evreleri, finans gibi bilgilere yer verirler. Doğrudan belgesel kitabı olmasa da Hızal'ın (2012) *Amatör Kamera ve Gerçekliği*, belgesel yapımlarında sıklıkla kullandığı amatör kayıtların gerçeklikle ilişkisini Baudrillard'ın simülark kavramı bağlamında tartışır. Yine günümüzde popüler olan video aktivizm üzerine Gregory, Avni, Caldwell ve Harding'in derlediği *Değiştirmek İçin Video* (2007) adlı yapıt, gündelik hayat içerisindeki sorunlara karşı videonun kullanımı ve elde edilen görüntülerin paylaşımı üzerine bir rehber işlevi görür.

Belgesel sinema literatürüne önemli bir katkı da 1997 yılında belgesel sinemacılar meslek örgütü olarak kurulan Belgesel Sinemacılar Birliği'nden (BSB) gelir. BSB, belgeselcileri örgütlemenin, belgesel sinemanın sorunlarına çözüm aramanın, festival ve konferans organize etmenin yanı sıra belgesel alanına yayıncılıkla da katkıda bulunur. 1001 Belgesel Film Festivali kapsamında gerçekleştirilen konferansların bildirileri *Belgesel Sinema* (2007, 2008, 2009-2010) adlı kitaplarda toplanır. Hem belgesel sinemacıların hem de akademisyenlerin belgesel sinemayı farklı bağlamlarda değerlendirdikleri metinler bu kitaplarda bir arada sunulur. Ayrıca yalnızca üç sayı süren *Belgesel Sinema* dergisi Jean Rouch, Flaherty, Riefenstahl ve Genç Sinema hareketi gibi konuları işleyerek alana önemli katkılarda bulunur.

Türkiye'de belgesel sinema konulu telif eserlerle çeviri metinlerin belli

bir dengede fakat yeterli düzeyde olmadığını söyleyebiliriz. Üniversitelerde belgesel derslerinin müfredata konması, lisansüstü eğitiminde belgesel üzerine tezlerin yapılması bu yayınların sayısını da artıran etkenler olarak görülebilir. Türkiye belgesel sinema tarihini başlangıcından günümüze tarihsel olarak dönemselleştiren ve bu dönemleri anlatı, biçim, üretim tarzları açısından kopuş ya da süreklilik bağlamında inceleyip bütünlüklü olarak ele alan Türkiye Belgesel Sinema tarihi kitabı maalesef henüz yazılmamıştır. Yeni Türkiye Belgeselleri olarak adlandırılan günümüz belgeselleri biraz daha şanslı, çünkü bu filmler üzerine sinema dergilerinde çalışmalara rastlıyoruz. Belgesel yapımını / yapım pratiklerini ele alan temel kitaplara ve belgesel sinemayı kapsamlı bir şekilde tarih, anlatı, tarz bağlamında inceleyen kuramsal çalışmaların çevirilerine de ihtiyaç duyuyoruz. Bu arada Michael Rabiger'in belgesel yapımını anlatan temel metinlerden biri olan *Directing Documentary* kitabının Ayrıntı Yayınları listesinde ve Bill Nichols'ın belgesel sinemayı tarih, tanımlama ve kuramsal olarak ele alan başucu kitabı *Introduction to Documentary* kitabının da (2. baskısının çevirisi) Boğaziçi Üniversitesi Yayınları listesinde olduğunu belirtelim. 2000 sonrası yayımların artışına karşın belgesel sinema, yeni çalışmaların yayınlanmasına ihtiyaç duyan bir alan olarak duruyor.

Kaynakça

Adalı, B. (1986). *Belgesel Sinema*. İstanbul: Hil.

Armes, R. (2011). *Sinema ve Gerçeklik* (Z. Ö. Barkot, Çev.). İstanbul: Doruk.

Avcı, B. (1999). *Belgesel Sinemacı Yönüyle Sabahattin Eyüboğlu*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Avcı Çölgeçen, B. (2006). *Yaşamı ve Belgeselleriyle Suha Arın*. Konya: Tablet.

Ayça, E. (1974). Grierson ve İngiliz Belge Sineması Okulu. *Yedinci Sanat*, 13, 53-55.

Balkaya, F. (1993). *Türkiye'de Belgesel Film Çalışmaları*. Ankara: Basım & Grafik Matbaacılık.

Barnwell, J. (2011). *Film Yapımının Temelleri* (G. Altıntaş, Çev.). İstanbul: Literatür.

Başgelen, N. (2002). *1950'lerden 2000'lere Türkiye'de Belgesel Sinema ve Arkeoloji*. İstanbul: Kanaat.

- Brodwell, D. & Thompson, K. (2012). *Film Sanatı* (E. Yılmaz & E. S. Onat, Çev.) Ankara: De Ki.
- Buckland, W.(2013). *Sinemayı Anlamak* (T. Göbekçin, Çev.). İstanbul: Optimist.
- Cereci, S. (1997). *Belgesel Film*. İstanbul: Şule.
- Gündeş, S. (1998). *Belgesel Filmin Yapısal Gelişimi*. İstanbul: Alfa.
- Glynn, A. (2011). *Belgeseller*. İstanbul: Kalkedon.
- Gregory, S. vd. (Der.). (2007). *Değiştirmek İçin Video* (D. Dölek, Çev.). İstanbul: Versus.
- Güvemli, Z. (1960). *Sinema Tarihi*. İstanbul: Varlık.
- Hızal, S. (2012). *Amatör Kamera Gerçekliği*. İstanbul: Agora.
- İpek, Ö. (Der.). (2015). *Tanıklıklar Sineması*. İstanbul: Agora.
- Kutay, U. (2009). *Gerçeği Öldüren Kamera*. İstanbul: Es.
- Metin, Z. (1967). Belge Filmi Yönetmenlerimiz. *Yeni Sinema*, 10/11, 41-42.
- Nowell-Smith, G. (Der.). (2003). *Dünya Sinema Tarihi* (A. Fethi, Çev.). İstanbul: Kabalcı.
- Onaran, A. Ş. (1994). *Türk Sinema Tarihi I*. Ankara: Kitle.
- Onaran, A. Ş. (1995). *Türk Sinema Tarihi II*. Ankara: Kitle.
- Özön, N. (1964). *Sinema El Kitabı*. İstanbul: Elif.
- Özön, N. (1985). *Sinema*. İstanbul: Hil.
- Özön, N. (1981). *Sinema ve Televizyon Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK
- Özön, N. (2000). *Sinema Televizyon Video, Bilgisayarlı Sinema Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı.
- Petric, V. (2000) *Dziga Vertov: Sinemada Konstrüktivizm* (G.Yamaner, Çev.). Ankara: Öteki.
- Rotha, P. (2000). *Belgesel Sinema* (İ. Şener, Çev.). İstanbul: İzdüşüm.
- Saunders, D. (2014). *Belgesel* (A. N. Kaniyaş, Çev.). İstanbul: Kolektif.
- Schoots, H. (2008). *Tehlikeli Yaşamak* (G. Yamaner & E. Eserol, Çev.). İstanbul: Hayalet Kitap.
- Scognamillo, G. (1967). Türkiye’de Belge Filmciliği. *Yeni Sinema*, 10/11, 38-40.

- Susar, A. F.(2004). *Türkiye’de Belgesel Sinemacılar*. İstanbul: Es.
- Teksoy, R. (2005). *Sinema Tarihi*. İstanbul: Oğlak.
- Tobias, M. (Der.). (2007). *Belgesel Film Yapım Sanatı*. İstanbul: Kolaj.
- Ulutak, N. (2003). *Robert J. Flaherty ve Kuzeyli Nanook*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Vertov, D. (1975). Yazılar ve Film Tasarıları (Y. Barokas, Çev.). *Militan Sinema*, 12, 7-18.
- Vertov, D. (2007). *Sine-Göz* (A. Ergenç, Çev.). İstanbul: Agora.
- Worthington, C. (2011). *Yapım* (G. Onaran, Çev.). İstanbul: Literatür.
- (1968). *Türk Dili Sinema Özel Sayısı*, 196.
- (2002). *Belgesel Sinema*, 1
- (2003). *Belgesel Sinema*, 2
- (2003). *Belgesel Sinema*, 3
- (2007). *Belgesel Sinema 2007*. İstanbul: BSB.
- (2008). *Belgesel Sinema 2008*. İstanbul: BSB.
- (2011). *Belgesel Sinema 2009-2010*. İstanbul: BSB.